

prednosti niti odcepitvi Slovenije niti strogi obliki konfederacije. Smiselna bi bila določena oblika vzporedne suverenosti republiških držav in konfederalne države, ki pa bi jo verjetno lahko imenovali tudi federacija.

Omenil sem že, da je vprašanje stopnje gospodarske suverenosti Slovenije običajno vprašanje »cost-benefit« analize. Ko sem ocenjeval koristi in škode različnih stopenj gospodarske suverenosti slovenskega gospodarstva in države, sem upošteval le gospodarske koristi in škode, ne pa tudi drugih družbenih koristi in škod. Na žalost te niso merljive in zato se bojim, da bodo še dolgo čustva odločala o tem, kje na *transformacijski meji med »blaginjo in puškami«* se bomo ustavili.

VIKTOR ŽAKELJ

Bomo z novo ustavo ubežali strahovom preteklosti?

Pred tem zdajšnjim finalom pripravljanja najnovejše ustave, ki bo kljub že »našim« prejšnjim republiškim ustavam – ki pa so bile resnici na ljubo povedano – derivati federalnih (vsaj prva poveljna pa sovjetske) – prva resnično naša, slovenska, sprejeta tako po vsebini kot načinu povsem neodvisno od zdajšnjih ali morebitnih bodočih povezav Republike Slovenije z južnoslovanskimi narodi in (srednje)evropskim okoljem. Tako kaže, da se bo na prelomu v novo tisočletje le realiziralo vsaj stoletje ali pol staro hotenje našega naroda po konstituiranju samostojne (Zedinjene) Slovenije, oziroma se bo sicer zapoznelo pa vendarle začela uveljavljati osma točka Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ki pravi, da bo »po svoji narodni osvoboditvi o notranji ureditvi Združene Slovenije in o svojih zunanjih odnosih odločal slovenski narod sam«. Ker očitno gre za usodno vprašanje Slovenstva in za to, da se ustavnopravno zavaruje integriteta državljana Republike Slovenije, se zastavlja naslednje temeljno vprašanje: ali smo v tem najnovejšem narodnem preporodu, ki teče v zdajšnjem širšem okviru pomladi majhnih evropskih narodov, sposobni doumeti svoje mesto v najnovejši menjavi politične geografije Evrope, da bi lahko preprečili nove stranpoti, ki bi za nas Slovence znale biti zaradi temeljitega rekonstruiranja sedanje Evrope celo usodne – oziroma, je sedanja slovenska duhovna elita na ravni tiste, ki leta 1848 v programu Zedinjene Slovenije ni le subsumirala dotedanjih političnih hotenj porajajočega se naroda, ampak je začrtala tudi njegovo nadaljnje konstituiranje v smislu političnega naroda; ali tiste iz leta 1918, ko se je odločila za oblikovanje države Slovencev, Hrvatov in Srbov in kasneje za vključitev v kraljevino SHS oziroma Jugoslavijo; ali tiste iz leta 1941, ki ji je uspelo, da smo kot narod stopili na stran tiste Evrope, ki se je odločila s silo pokončati nacifašizem, ki je bila ena najbolj militantnih velikih ideologij našega z ideologijami sicer preobremenjenega stoletja?

Drugače rečeno: smo kot narod in kot posamezniki sposobni percepcije realitet o našem položaju v Jugoslaviji in Evropi ter realno oceniti našo (pri iskanju novih možnosti sobivanja na tem evropskem križpotju) pogajalsko (ne) moč, kar vse smo si, žal, v preteklosti tako radi po svoje razlagali, ter na tej podlagi sprejeti

novo ustavo kot najvišji pravni dokument povsem emancipirane moderne nacije, ne pa kot še en ideološki projekt sedanjega prekucniškega časa?

Komu se zna zdeti ta dvom odveč, ker da sedaj, ko se Evropa osvobaja »poslednje velike zablode našega časa« (ki pa samo to ni bila) in ko integralno tržno gospodarstvo in njegova naravna politična nadgradnja – parlamentarna demokracija postaja realnost tudi za svet za »železno zaveso«, do enostavne ideološke uzurpacije naroda in države ne more več priti, ker da je pluralna demokracija zadostna varovalka zoper to (Evropa tridesetih let pozna žal tudi takšne primere). Četudi to drži, pa je treba reči, da naša realnost še zlepa ne bo kopija (te idealizacije) evropskega Zahoda; ne nazadnje tudi zato, ker smo tukaj in zdaj živeči po svoje ujetniki oziroma smo produkt lastne (boljševiške) preteklosti, kar se pri nekaterih kaže v pretirani averziji do vsega, kar je bilo, pri drugih pa še v nedojetju zmot antitržnega gospodarskega sistema in na njem zasnovani t. i. neposredni samoupravni socialistični demokraciji. Zato obstaja realna nevarnost, da se ti dve skrajnosti izrazita tudi v ustavnem tekstu kot gnil kompromis, ki bo kasneje general permanentne spremembe tako oblikovane ustave, s tem pa seveda ohranjal politično krizo v Republiki Sloveniji. Da bi se temu izognili, je potrebno predhodno poenotenje relevantnih slovenskih političnih subjektov, da bi bila bodoča ustava osvobojena vsakršne ideologije, ki pa tudi sicer ne sodi v območje ustavnega in državnega urejanja. Takšen razmislek pa nas privede do ključnega vprašanja, namreč, kaj pa sodi v moderen ustavni dokument?

Na to vprašanje lahko odgovorimo, če se poenotimo glede tega, kaj je (namen) ustave. Po Pereniču je ustava »splošni in abstraktni načrt o urejanju družbenih odnosov«. Če pa je to tako, potem se takoj zastavlja nadaljnje novo vprašanje: katera pa so tista področja v konkretni družbeni skupnosti, ki jih je treba v interesu vseh članov te skupnosti urediti na taki (abstraktni) ravni.

Odgovoriti – čeprav le deloma – na to vprašanje pa se v konkretnem primeru že ne more brez vsaj bežnega vpogleda v naša povojna ustavna iskanja in na zdajšnje konkretne družbenoekonomske razmere v državi; sicer se nam bi znalo primeriti, da tudi ta najnovejši ustavni projekt – če nič drugega – ne bo uresničljiv zdaj in tu, bo torej le še ena projekcija za urejanje družbenoekonomskih odnosov kdaj v oddaljeni prihodnosti.

Da bi se izognil stranpotem pri oblikovanju zdajšnje ustave, kaže najprej poudariti, da so se povojne ustave oblikovale na določenih vnaprejšnjih političnih premisah, ki večinoma niso imele ustrezne realne družbene podlage. V prvi vrsti mislim na znano razumevanje socializma kot prehodne dobe v skorajšnji komunistični zemeljski raj, ki je bil povečini teoretsko domišljen že v prejšnjem stoletju in delno v prvih desetletjih našega stoletja, in to na izkustvu, ki je celo starejše. Temeljni prvini tega sistema – kot je splošno znano – sta bili antitržnost in politični monizem kot *ad absurdum* izpeljani kritiki znanih slabosti tako trga kot strankarskega pluralizma. To je osnova. Realnost, tudi naša, pa pozna različne variante znotraj te temeljne paradigme.

Ves, zlasti naš povojni razvoj pa kaže na poskuse rešitve te socialistične kvadrature kroga: na eni strani politični apriorizem, na drugi strani družbenoekonomska realnost, ki se tem političnim apriorizmom »noče« podrejata. Končni rezultat tega protislovja je ekonomsko in splošno družbeno zaostajanje na teh temeljnih vzpostavljenih socialističnih družbah; so vzporedno realno delujoči sistemi, ki se oblikujejo mimo ustavnopravnih norm; so permanentne reforme – tudi ustavne – v teh družbah, ki pa jedra problema ne načenjajo, saj je znano, da so te družbe priznavale le ekonomske, socialne, kulturne in še kakšne drugačne krize, nikdar

pa niso podvomile o temeljnih sistema in zato niso pristajale v korekcijo teh temeljev. Navzven se je to kazalo tako, da so te družbe imele npr. nešteto »gospodarskih« (in drugih tovrstnih) reform, predno je dozorelo spoznanje, da resnična gospodarska reforma ni mogoča brez radikalne politične, kar pomeni, da nadaljnji gospodarski in družbeni razvoj v teh družbah ni mogoč brez opustitve zmotnih političnih postavk, na katerih so bile te družbe grajene.

Pri nas je bil iskalec »rešitve« te kvadrature kroga Kardelj, ki je bil rojen »eksperimentator«. (S tem pa nočem reči, da bi Kardelj ne vedel, da ta problem v znani obliki ni rešljiv, le priznati tega ni mogel (smel), sicer bi se mu porušil svet, v katerega je od rane mladosti verjel in ga soustvarjal). Če natančno pogledamo vse njegove ustavne projekte, potem vidimo, da se je trg – najprej seveda trg blaga – počasi le začel priznavati, ker je življenje dokazovalo, da ne državno ne samoupravno planiranje ni moglo uspešno nadomestiti ne alokacijske ne drugih funkcij trga. Temu, čeprav počasneje, je sledilo tudi spremenjeno razumevanje političnega pluralizma, tako da sredi sedemdesetih let Kardelj v svojih znanih Smereh posredno »prizna« tudi neustreznost veljavnega političnega modela, ker pač vsi (njegovi) surogati politične demokracije niso nadomestili smisla in funkcije – sicer tudi s slabostmi obremenjenega – strankarskega pluralizma.

Na drugi strani pa povojne ustave razvidno izražajo stalno spopadanje demokratičnih, pluralnih in decentralizmu naklonjenih sil v Sloveniji in celotni državi s silami unitarizma in centralizma; zadnje šele s političnim porazom Rankovića sredi šestdesetih let dobijo odločilen udarec, od katerega si niso mogle tudi po Titovi smrti povsem opomoči. To spopadanje (ki je seveda živo tudi ta čas) pa ima globlje korenine. V mislih imam dejstvo, da je Jugoslavija stičišče kultur in civilizacij; da moremo govoriti o katoliškem zahodu države, ki priznava človekovo in narodovo individualnost, in bizantinskem vzhodu z njegovim kolektivizmom in velikodržavnostjo. Ob tem kaže opozoriti tudi na dejstvo, da so lahko vseskozi centralistični elementi v igri tudi zato, ker je ves čas obstoja Jugoslavije politično dominiral vzhodni del države, zahodnemu delu države pa kljub ekonomski moči (do sedaj) ni uspelo uveljaviti svoje politične volje v smislu preobrazbe države v smeri tržnega gospodarstva in političnega pluralizma. Kljub vsemu pa je nesporno dejstvo, da je od konca šestdesetih let proces priznavanja »vzhodnega greha« vendarle tekkel (vmes so bili seveda tudi retrogradni procesi), da bi se v začetku devetdesetih let slovenska (in hrvaška) družba končno vrnili k svojim evropskim tradicijam. Pri tem pa ostaja vprašanje, ki terja poglobljen odgovor: namreč, koliko je ta današnja kriza posledica iracionalnega projekta t. i. brezrazredne družbe, koliko pa je to krizno stanje posledica razvoja, ki je vendarle tekkel znotraj že omenjene zaukazane paradigme (ki, kot že rečeno, ni delovala zgolj zaviralno na razvoj narodovih sil) in ki sedaj terja nagle kvalitativne spremembe? Odgovor na to vprašanje, ki ga morajo dati zdajšnji ustavotvorci, bo zagotovo vplival tudi na oblikovanje nove slovenske ustave.

Dosedanja ustavna razprava, kolikor je je seveda bilo, že potrjuje pričakovano, namreč, da razpravljanja o ustavi ne bi smeli ožiti zgolj na ožjo ustavnopravno materijo. To je priložnost, da se kvalificirano in strpno spregovori o globalnem družbenoekonomskem konceptu in o bodočih možnih statusih slovenske države, o tem torej, kakšno državo si želimo ter kako to doseči, in to ne v smislu še enega ideološkega projekta kratkotrajne veljavnosti, ampak kot trajnejšo formo, ki bo omogočala normalno demokratično menjanje vsakokratnih nosilcev oblasti, različnih podsistemov družbe pa ta politična dinamika ne bo neposredno zadevala.

Po vsem povedanem je mogoče vsaj delno odgovoriti na uvodoma zastavljeno

vprašanje, namreč, katera družbenoekonomska vprašanja in kako jih mora urejati naša bodoča ustava, če hoče biti sodobna Magna Charta suverena slovenskega naroda.

Najprej je treba reči, da mora biti ta ustava demokratično sprejeti najvišji pravni akt suverena slovenskega naroda, ki s tem dejanjem vzpostavlja lastno državo in tako ustvarja možnosti še zlasti za vključevanje v nova srednjeevropska iskanja, torej v oblikovanje tistega novega tampona med evropskim Zahodom in novo poboljševiško Rusijo. v takem verjetno realnem razpletu jaltskega vozla bo pripadla Sloveniji kot srednjeevropski državi in kot naravnemu mostu k »toplemu morju« posebna vloga. Gre torej za to, da (do)končno ustanovimo državo slovenskega naroda, ki je odprta za svobodne povezave s svojim okoljem, na notranjem planu pa je treba zavarovati pravice in svoboščine človeka in državljana v razmerju do oblasti; kajti le tako bo slovenska država tudi omejena pri svojih oblastnih ambicijah v korist civilne družbe. Torej, osrednje mesto v novi ustavi mora dobiti varovanje pravic človeka in državljana (splošna evropska naravnost), pa tudi varovanje vseh mogočih manjšin, kajti, če parafraziram Veljka Rusa, sodobna demokracija ne sme biti le instrument večine za vladanje vsem vrstam manjšin, ampak predvsem ščit avtonomije manjšin.

Če preskočim nujno področje državne ureditve, ki je seveda tudi bistvena sestavina vseh ustav, in z nekaj stavki opredelim le še ekonomski sistem, potem je treba v ustavi na prvo mesto postaviti znano liberalistično načelo, ki pravi, da ima ob delovanju integralnega trga država v gospodarstvu omejeno vlogo. V t. i. prehodnih razmerah posebej (ki so naša zdajšnja realnost, pa tudi sicer) pa je treba posebno skrb – torej tudi ustavnopravno – nameniti urejanju odnosov med delom in kapitalom – tako v smislu samoorganiziranja enega in drugega kot v smislu iskanja tvornih razmerij med njima, kar zagotavlja tako ekonomsko učinkovitost kot tudi preprečuje škodljivo odtujenost delavcev, tako značilno za mezdni odnos. To je ta čas pomembno tudi zato, ker je na pohodu reprivatizacija, ko torej kapital še ni polastninjen in ko se delo organizira na novih pluralnih temeljih. Prav ta zdajšnji proces polastninjenja pa nosi v sebi nevarnost, da se ta proces ne bo opravil po sociotehničnih načelih, ampak po sedanjih ideološko-političnih načelih, ki pa preferirajo zasebno lastnino. Če želimo vzpostaviti konkurenčno družbo, potem je nujno ustavnopravno varovati tako pluralistične lastninske odnose kot tudi temeljne regulacijske pravice oblasti na ekonomskem področju. Tako mora ustava omogočiti, da lahko država odpravlja nezaželene posledice delovanja tržnega gospodarstva, drugače rečeno: občina in republika morata imeti možnost intervenirati tedaj, ko posamezni poslovni sistemi ogrožajo fizično ali socialno strukturo posameznih okolij. Ves ta državni intervencionizem pa ne sme bistveno ogroziti ekonomske učinkovitosti družbe (ki jo omogoča predvsem svobodno tržno gospodarstvo), kar je mogoče le, če konkretne rešitve za intervencionizem iščemo v evropski tradiciji, ki kaže, da nobena družba danes ne more biti učinkovita, če ni na ekonomski in politični ravni pluralna in demokratična ter ima konsistenten socialni program, ki ga vzpostavlja in pravno ureja z izbranim in vnaprej določenim instrumentarijem pravne države.

Ustava, dalje, ne sme urejati notranje strukture in upravljanja gospodarstva; to mora biti prepuščeno podjetništvu, ki pa mora biti zaradi njegovega rastočega pomena ustavnopravno varovano. Bo pa morala nova ustava omogočiti razgraditev monopolne gospodarske strukture v korist fleksibilne tržne strukture, ki edina omogoča vsakokratno optimalno kombiniranje in trošenje proizvodnih tvorcev, ki so družbi na voljo.

Ustava mora posebej varovati redke dobrine, naravno in kulturno dediščino, da je tako ekonomski in družbeni razvoj usklajen z možnostjo okolja, ne nazadnje tudi zato, ker postaja antropocentrizem vse bolj preteklost, nastopa doba kozmocentrizma.

Naj sklenem: če delo na novi slovenski ustavi zastavimo in realiziramo na tej podlagi, se torej vnaprej dogovorimo, da ustava ne sme biti ideološki projekt trenutne oblasti, ampak da je lahko le temeljna pravna podlaga slovenske države, varuh človekovih pravic in državljanjskih svoboščin, podlaga tržnemu načinu gospodarjenja, zasnovanem na pluralizmu lastnin, ter zaščitnik pluralne strankarske demokracije; potem moremo ubežati preteklosti, ki tako hromi naše sedanje gospodarsko in družbeno življenje in otežuje iskanje načinov in poti za nadaljnjo človekovo in narodovo prosperiteto.

Novosti s knjižnega trga

ZA KONFEDERALNO SLOVENIJO

Jugoslavija preživlja hude čase, njeni narodi in narodnosti so pred zgodovinsko odločitvijo: ali še skupaj, ali vsak zase? Življenje v federaciji, konfederaciji ali samostojno – vse je spet odprto. Za Slovence pa je odgovor že jasen: samo samostojno življenje v konfederativni obliki jugoslovanske družbene ureditve nam lahko omogoči vstop in pot v Evropo, sedanja oblika naše federacije pa nas že vse bolj utesnjuje.

Avtorji zbornika: Peter Bekeš, Velimir Bole, mag. Milan Gaspari, dr. Anton Grizold, Božo Janhuba, dr. Matjaž Kmecl, Janez Kopač, Božo Kovač, dr. Lev Kreft, mag. France Križanič, Sonja Lokar, dr. Boštjan Markič, Boris Muževič, Borut Pahor, dr. Janko Pleterski, Miran Potrč, dr. Miha Ribarič, dr. Ciril Ribičič, dr. Maks Tajnikar, dr. Zdravko Tomac, dr. Lojze Ude, Jože Vogrinec, Vojko Volk, dr. Boštjan M. Zupančič, mag. Mitja Žagar.

Znanstveno in publicistično središče d.o.o.
Ljubljana, Beethovnova 2
telefon 210-043